

Tom Alandh

Några tankar i tiden

Krönikor ur Göteborgs-Posten, 1994–2010
och P1:s Tankar för dagen, 2007–2009

Lindelöws bokförlag

Förord

Jag trodde att han skrev som en vanlig tv-journalist. Raka speakertexter, information och fakta: ”Det här är Hjo vid Vätterns västra strand ...” Han kom ju direkt från Journalisthögskolan, då när vi träffades första gången 1970. Journalist kallar han sig förresten fortfarande fastän han nu är mest känd som dokumentärfilmare.

Men så började han formulera sig mer personligt – jag tror det var när vi gjorde **Svenska makthavare** 1984 – och texterna fick därmed allt större skärpa och betydelse för innehållet. Och i lyckliga stunder kunde faktiskt bilderna få en djupare mening av hans ord. Visserligen kan han vara väldigt förtjust i formuleringar som ”den långa rostfria vården” och ”landet som inte längre finns”, men för det mesta tycker jag att han får vg, väl godkänd.

Men speakertexter i tv har ändå sin begränsning och det var först då han blev förbannad och började skriva debattartiklar och insändare som jag upptäckte att hans språk hade en annan eld än den han använder i filmerna. Och när jag nu läser igenom hans krönikor tycker jag att dom bättre speglar den Tom Alandh jag lärt känna genom åren. Visst är han en engagerad betraktare som med lugn röst berättar sina historier.

Men han är också en rolig och vass debattör som med bitande ironi formulerar sina tankar i tiden. Det är underhållande och tänkvärt att läsa honom.

STOCKHOLM I AUGUSTI 2010

BJÖRN HENRIKSSON

filmfotograf tillsammans med

Tom Alandh sedan 1970

Förord från första upplagan, ”Sprickor och ljus”

Det var på hösten 1993 som Per Yng ringde och frågade om jag ville börja skriva krönikor i Göteborgs-Posten. Jag kommer ihåg att jag blev rätt förvånad över erbjudandet eftersom jag sedan 1971 enbart arbetat på tv och sällan skrivit annat än speakertexter och pressreleaser till mina program.

Men jag tackade ja och hittills har det blivit 66 krönikor av varierande innehåll. Mycket handlar om vårt svenska samhälle och om människor jag mött genom åren. En och annan fundering om vadan och varthän har jag också hängivit mig åt, men det mesta är handfasta betraktelser från Krusbärslandet.

Under alla mina år på Sveriges Television har jag samarbetat med den utomordentlige filmfotografen Björn Henriksson, och det är hans bilder som inleder varje krönika.

STOCKHOLM I FEBRUARI 2007

TOM ALANDH

Uffe och Nacka och viktigaste matchen

Nu när hela folkets Ingvar Kamprad inte verkar vara den mysfarbror och hedersknyffel som han så framgångsrikt marknadsfört sig som, och nu när hela världens mönstergosse Tiger Woods gett hole in one en ny dimension, tänkte jag ägna några rader åt den ärligaste och snällaste människa jag någonsin träffat.

Uffe Larsson är hans namn och på julafton skulle han ha stått utanför Katarina Bangata 42 på söder i Stockholm och hållit högtidstalet över Lennart "Nacka" Skoglund, Sveriges folkkäraste fotbollsspelare genom alla tider, som just på julafton skulle ha fyllt 80. Två genomsnälla människor som dog alldeles för tidigt för att de inte var lika snälla mot sig själva som mot sin omgivning.

– Blodtrycket är som Kaknästornet, sa Uffe till mig två år innan han dog. Men 55 kilo har jag plockat bort, så nu måste jag visa leg på banken.

Uffe blev 53 och Nacka var bara 45 när han dog i samma lägenhet som han föddes där på Katarina Bangata 42. Men Uffe lyckades i alla fall efter många hårda matcher bli före detta alkoholist. Nacka vann aldrig sitt livs viktigaste match. Han hann bara bli före detta.

Uffe älskade Nacka och skrev en pjäs om honom och var övertygad om att det som Maradona och Zlatan kunde göra med en boll, det kunde Nacka göra med

en apelsin. Uffe var perfekt som Nackas toastmaster. Ingen hade sån humor och värme och känsla för tajming som Uffe när han berättade episoder ur Nackas fantastiska liv. Och på ett sätt var de rätt lika Uffe och Nacka: glädjen på scenen och på plan. Lyckan att möta sin publik.

– Jag är ingen rökarskådis, sa Uffe. Ingen Berggren. Men jag har kul och har bra idéer.

Och alla trodde att Uffe och Nacka bara hade kul när de dribblade sig genom livet. Men hos båda fanns också mörker och sorg, och dagar och nätter fyllda av tomhet och grubbel.

I måndags var jag med på Uffes allra sista föreställning. Det var i Engelbrektskyrkan och det var bra med publik. Och jag tänkte på Åmål 2007 när han turnerade med sin Nacka-pjäs och bänkarna gapade sorgset tomma. Men ändå samma lust och samma glädje när ridån gick upp. ”Och i morgon, i Vara, då kommer det folk.”

Det blev en värdig och vacker sista stund med Uffe i Engelbrektskyrkan. Men jag saknade Nackas italienska sång, den som Uffe alltid ville att Eddie Oliva skulle sjunga och spela på sin gitarr:

Regnbågen lyste var dag på den tiden
när våren var kommen och vintern förliden ...

Tillbaka på arbetet ser jag Uffes visitkort ligga på mitt skrivbord. Inget namn, ingen adress, bara ett telefonnummer. ”Mitt Kort” står det bara. Mitt Kort. Så att ingen skulle glömma. Som om man någonsin kan glömma Uffe Larsson.

Himmelskt party med Moniza Z

Monica Zetterlund var inte rädd för döden, hon var rädd för kvällstidningarna. Efter femtio år i rampljuset visste hon hur gamar spanar in sitt byte.

– Hur mår hon egentligen? var den vanligaste frågan om Monica Z, ”den blonda negressen från Värmlands huldraskogar” som Tage Danielsson en gång så genialiskt beskrev henne, men som sedan blev en så sliten schablon när hon skulle porträtteras. Och så skrev man om nerverna och ångesten och om ryggen som värkte, överallt värkte den, inte ett reportage utan att ryggen värkte. Och mellan raderna en försiktig antydning om alkohol och om ”lingonriset” i alltför många cocktailglas. Strunt och skräp för det mesta, eller drit som Fröding skulle ha sagt, men sällan att Monica klagade. Bara inte mamma eller pappa eller familjen hade drabbats. Själv hade Monica många av de kvaliteter som kvällstidningar saknar: ärlighet, respekt, medkänsla.

Inte oväntat var det Expressen som vann SNASK-racet om Monica Zetterlunds död. Bara två timmar efter hennes larm ringde inte en polis eller präst utan en Expressen-journalist till ett av hennes barnbarn och berättade att det hade brunnit i hans mormors lägenhet och att man påträffat en död kvinna i lägenheten, och att Expressen nu ville ha en kommentar. Chockad och förtvivlad kunde han inte säga någonting, men

lämnade i alla fall ut sin mors mobilnummer. Hon satt i en taxi när Expressen fick tag i henne för att få bekräftat om Monica Zetterlund, hennes mor, hade varit hemma i sin lägenhet när branden bröt ut.

– Jag vill inte prata, jag har inget att säga, lämna mig ifred, säger hon gång på gång. Men Expressen släpper inte taget utan envisas och framhärdar – och skändar en människa i kris och sorg.

I tidningen dagen därpå – innan någon identifiering gjorts – står att läsa om Monica Zetterlunds sista ord till brandkåren och om hennes sönderbrända kropp. Nästa dag ett nytt Expressen-scoop på löpsedeln:

Monica Zetterlunds mörka hemlighet

Nu vet tidningen att berätta att ”Monica inte fått tillräcklig bekräftelse från sina föräldrar”. Det är en artikel som chefredaktören Sjöberg alldeles säkert kommer att få ångra. Ty Monica älskade sina föräldrar och som straff för usel och ynkelig journalistik kommer hon varje torsdag att spöka för Otto så länge han inte offentligt ber familjen om ursäkt.

Och sedan, när Monica skrämt driten ur Sjöberg, då blir det fest däruppe bland molnen. Dukat långbord och Monica i högsätet och nu behöver hon inte vara blyg och ängslig längre. Och skoliosen är borta och värken också och Stan Getz och Dexter Gordon tutar i sina lurar. Och Bill Evans sitter vid pianot och spelar den vidunderliga *Jag vet en dejlig rosa* och pappa Bengt hänger med på sitt dragspel och mamma Greta på sin bas. Och Peggy Lee och Ella Fitzgerald sjunger med

trots att texten är så svår. Men bredvid sitter Beppe och översätter, och Tage skriver nytt till Nat King Cole och Sammy Davis, och Marlon Brando och Vilhelm Moberg bryter arm. Och sen knackar Miles Davis på porten för det blev ju ingenting senast dom träffades i Chicago. Och vinet flödar och skratt och dans för det är ett himmelens kalas. Och det är Monica som bjuder – som hon alltid gjort där nere på jorden, generös som hon var så man baxnade.

– Men aldrig i livet, säger Monica, att en enda kvällstidning får vara med.

En gång stod jag i ett fönster och såg Ingmar Bergman komma i sin bli till SVT. En parkeringsruta var avgränsad med ett rep och en högt uppskattad och mycket framgångsrik producent stod på vakt så att ingen av mindre dignitet kunde köra in.

Så kom han då, Den Store, och den mycket framgångsrike producenten öppnade bugande bildörren. Sen följde han Bergman som en hovmästare med ryggen i 90 graders vinkel. Tio meter från ingången la han på en spurt så att han kunde hålla upp porten. Det var en sublim uppvisning i artighet – bara mössan i hand saknades – och Bergman såg mycket nöjd ut.

En annan gång var jag med när Bergman skulle möta världspresen. Det var på en presskonferens om hans sista tv-uppsättning Saraband. Mer än hundra journalister och fotografer stod och laddade upp. Det var en förtätad stämning. Nerver på helspänn. Tjugo minuter före Bergmans entré tystnade sorlet nästan omärkligt. Inte ett ljud från världspresen, inte en rörelse. I tjugo minuter! En hostning hade varit en förolämpning, för ett stolskrap hade man åkt ut. Bara kungen av Sverige har lika lydiga undersåtar.

Vad händer med en människa som ständigt möter denna vördnad? Som under största delen av sitt liv bara fått underdånighet och självutplåning och ryggradslösa ryggdunkar? Att överallt se rädda människor omkring sig, tomma på integritet?

Saraband skulle som sagt bli Bergmans sista tv-jobb. Men i påskas var han i farten igen. Tre timmar om Bergman, regi Bergman. Naturligtvis började det med att han plockade med sin kära cinematograph – har ni hört den förut? – men den här gången låg den i en dammig låda som mästaren måste öppna. Vilken symbolisk bild det blev! Den åldrande konstnären i ett moln av damm.

Sen historien om att det egentligen var broderns cinematograph, men att lille Ingmar köpte loss den för alla sina tennsoldater. Filmhistorien var räddad. För tänk om lille Ingmar hade blivit general i stället för regissör. Ruskigt, hörru! Och så pianoklink för att pejla själens djup. Bergmans själ kräver piano. Om inte ”dämonerna” äter honom förstås. Då duger bara cello.

Sen en rundvandring i det specialdesignade huset på Fårö där man annars inte får bygga hus hur som helst. Och så spisen och brasan och barockskåpet och den tickande klockan så klart. Men att aldrig någon – en enda gång – öppnar ett fönster och vädrar ut. Släpper in världen. Tänk en dokumentär om Bergmans hushållerska på Fårö.

Och vad hände när den fenomenale filmfotografen Gunnar Fischer fick lämna scenen? Och varför ville aldrig Ernst Hugo och Keve vara med i Ingmars gäng? Han som bara omgav sig med de största. Och när får en konstnär kränka en annan människa? Om han är tillräckligt stor konstnär? Om han är ett geni? Den frågan skulle vara intressant att få ett svar på – av Ingmar Bergman.

Men en dag, det är jag rätt säker på, kommer allt som inte hunnit putsas att plockas fram ur garderoben. När Bergman inte kan bitas längre. När knähundarna inte tvångsmässigt måste vifta på svansen så fort de ser honom. Efter Bergman syndafallet. Men Smultronstället är ett mästerverk.

I åtta månader har jag varit halvtidsgöteborgare, fram och tillbaka en gång i veckan. Det har varit en härlig tid i en härlig stad. Morgonpromenad förbi Näckrosdammen, sen ett varv runt Poseidon för att se sin litenhet här på jorden. Sen nån minut i Bukowskis fönster, ibland med Jolin, ibland Jirlow, och så doften av nybakade muffins. Och klarar man sig sen bara från att få en cykel i ryggen på Vasagatan så leker livet.

Och så spårvagnarna, dessa stolta skepp på räls som rasslar sin egen väg. Att åka spårvagn är höjden av civilisation. Världigt erövrar man staden.

Vet ni varför vi stockholmare ser så grå och glåmiga ut? Jo, det är på grund av tunnelbanan. Tänk er själva att vid varje station, varje dag, året runt, ett helt helt liv stå ut med en jävla jingel, pling pling, och så en metallisk automatisk röst: ”nästa Brommaplan”. Och så meningen som får oss att vissna inifrån: ”tänk på avståndet mellan vagn och plattform när du stiger av”. I Göteborgs spårvagnar är passagerarna kapabla att själva veta när de ska stiga av. I Stockholms tunnelbana har livet tagit slut, pling pling. Kanske skulle man bli göteborgare på riktigt, nu när jag dessutom förärats en äkta Ullevinål från 1958 på kavajslaget. Men ängel, det blir jag aldrig.

En stockholmare som krönikör i Göteborgs-Posten

Jag börjar det nya året med att gå ut och titta på alla nyårslöften. Överallt ser jag joggare halka omkring, påpälsade och svettblanka. Alla åldrar, alla storlekar och rondörer. Vi måste vara en nation av dåligt samvete.

– Äter för mycket, väger för mycket, dricker för mycket, röker för mycket. Läser för lite, sover för lite, motionerar för lite, umgås med barnen för lite.

Överallt denna självpåtagna tagelskjorta. Luther i både kropp och själ.

– Måste banta, måste sluta röka, måste träna, måste bli en bättre människa, måste, måste.

Själv har jag inför det nya året lovat att äta och dricka precis som vanligt. Smör och grädde i såsen och aldrig en lättöl till maten. Sen en chokladbit om jag känner för den och kaffe och konjak om det bjuds. Så ska jag leva tills kolesterolen och levervärdena säger slut och nästa paradiset öppnar sig.

Jag en stockholmare – som krönikör i Göteborgs-Posten. Jag som dessutom alltför sällan fogar ihop ord till meningar i skrift utan mest gör tv-reportage och filmer. Det är inte bara i Volvos styrelse stockholmarna breder ut sig.

Men varför inte, jag tycker ju om Göteborg. Aldrig att jag skulle bo i Malmö. Eller Norrköping. Och

absolut inte i Borås. Och inte i Fliseryd eller Kilafors heller. Men Göteborg däremot, om jag måste flytta.

Jag blir glad av att stiga av tåget vid Centralen. Och så spårvagnarna. Och Eggers. Och Åbytravet och Ullevi och Göteborg Film Festival. Och Ming med sina stekta räkor i curry. Och så lite strosa runt Järntorget och en timme i Feskekörka och glimten i ögat som är så mycket varmare och roligare än de flesta glimtar i Stockholm. Inte så konstigt att jag utanför 08 gjort flest reportage just i Göteborg.

Det började 1973 med Roland på Fabriksgatan i Gårda. Det var svårt att hitta hem till honom för området höll på att rivas. Portarna hade inga nummer och alla gårdar såg likadana ut, brandmur, piskställning, soptunna och sönderplockade cyklar. Det var kallt och blåsigt och dörrarna stod och slog på vid gavel. De flesta lägenheter var utrymda, övergivna, och trappuppgångarna stank av spyor och urin.

En trappa över gården kom man rakt in i ett kök. På diskbänken stod två tomma flaskor dessertvin och två plastlitrar T-sprit. Också tomma. Över vaxduken på bordet flöt en sörja av utspillt vin och uppblötta fimpar. Där träffar jag Roland första gången. Han hade supit i trettio år och hans liv hade varit en enda lång resa in och ut på torken. Lövkrautning på anstalt och friheten att supa ner sig, och ingen hade undrat varför.

Nu ville vi på Fokus, som programmet då hette, visa inför den glöggsmuttande julhelgen hur jävligt och ensamt en alkoholist kunde ha det, och Roland blev exemplet. En man med humor svart som sot.

En obruten själ i en kropp som borde ha gett upp för länge sedan.

Efter Roland blev det nya program och nya människor i Göteborg. En var Risto som kom till Sverige för att få jobb men som aldrig fick något och istället slutade utbränd i Östra Nordstan. En annan var Angela, misshandlad av män och myndigheter. Och så Kerstin med sin lungcancer som fick dö så fint på Bräcke diakonigård.

Mest orättvisor och elände förstås, det ligger ju i samhällsreportagets natur. Men ingen gråtjournalistik, för eländet är sällan så tårdrypande och kompakt att det inte finns kraft och korn av humor även i livets svartaste stunder. Risto till exempel hade en bitter ironi och ett skrockande skratt. Angela var klok och stark, och Kerstin, ja hon var så osentimental och modig att jag baxnade.

För att inte tala om Martina, henne som jag tycker mest om i hela Göteborg. Hon är så varm och mjuk och god och glad. Hon är 25 år nu och jag har känt henne sedan hon var fem. Martina har Downs syndrom och om hennes mor Berits kamp för att Martina skulle få vara människa istället för utvecklingsstörd har jag gjort ett par filmer. Det var inga märkvärdiga program tekniskt sett, inga konstfullt utmejslade dokumentärer, utan ett rakt och enkelt berättande. Men den känslomässiga slagkraften blev förbluffande, och Martina vann utmärkelser och priser runt om i världen just därför att hon var så bra och klok.

Av Martina har jag lärt mig mycket. En sak är att se möjligheter istället för begränsningar och problem. En

annan sak är att om man behandlar människor väl – i journalistiken och i livet – då blir det ett bra resultat. Det låter så enkelt och självklart, nästan förnumstigt, ändå så svårt att leva upp till.

Jag tänker på det när jag läser om de två engelska elvaåringar som dödade tvååriga James Bulger. I tidningarna kallas de missfoster och av rättvisan i ett av världens mest civiliserade länder har de dömts till livstids fängelse. Två små rädda och olyckliga pojkar, hur har de behandlats under sina korta liv? Inte med förståelse och värme kan man gissa, utan med stryk och bråk och ensamhet. Precis den uppväxt många barn i Sverige också drabbas av.

Låt oss göra ett experiment. Samla ihop kvarterets ungar. Fös ihop dem bakom ett skynke så att bara deras händer syns. Be sedan deras föräldrar att identifiera sina barn enbart genom att se på deras framsträckta händer. Nog är det åtminstone några som tar fel. De engelska elvaåringarnas föräldrar hade säkert gjort det.

Bara några veckor efter domen i England ser jag att kammarrätten i Göteborg, av alla städer, vill sänka straffmyndighetsåldern från femton år till tolv år. Jag undrar när vi här i Sverige får våra första ”missfoster”?

Innehåll

Förord av Björn Henriksson	5
Tidigare förord av Tom Alandh, från första upplagan ”Sprickor och ljus”	7
Direktören som inte dog nyfiken (17/4 2010)	9
Uffe och Nacka och viktigaste matchen (12/12 2009)	11
Många bäckar små räcker inte (24/10 2009)	13
Kungliga kolleger (19/9 2009)	15
Tankar för dagen – åtta Sveriges Radio P1, augusti 2009	17
Tankar för dagen – nio Sveriges Radio P1, augusti 2009	20
Tankar för dagen – tio Sveriges Radio P1, augusti 2009	23
Berra Bängjuck och hans kusiner (16/5 2009)	25
”Lurad var ordet”, sa Pär (4/4 2009)	27
Ett sista möte för The Champ (21/2 2009)	29
Nyår på Skansen – och i Gaza (10/1 2009)	31
Tankar för dagen – fem Sveriges Radio P1, augusti 2008	33
Tankar för dagen – sex Sveriges Radio P1, augusti 2008	36
Tankar för dagen – sju Sveriges Radio P1, augusti 2008	38

40 år tillsammans (19/4 2008)	40
Alexander – den utvalde (8/3 2008)	42
Manus: Verkligheten (26/1 2008)	44
Självklara frågor utan svar (27/10 2007)	46
Auschwitz-knappen (15/12 2007)	48
Vad får en fånge läsa? (15/9 2007)	51
Tankar för dagen – ett Sveriges Radio P1, augusti 2007	53
Tankar för dagen – två Sveriges Radio P1, augusti 2007	56
Tankar för dagen – tre Sveriges Radio P1, augusti 2007	59
Tankar för dagen – fyra Sveriges Radio P1, augusti 2007	62
När sanningen ska grävas fram (5/5 2007)	65
Vår ordningsman i världen (10/3 2007)	68
Hur mycket morötter behövs för ett bensår? (11/11 2006)	71
Rufus sista blick (9/9 2006)	74
Hjärnsläpp, bland annat (3/6 2006)	76
När kvoten var fylld (8/4 2006)	79
Dödens år (17/12 2005)	82
När Palme slog knock! (15/10 2005)	84
Får man ligga som man bäddar? (20/8 2005)	86
Himmelskt party med Monica Z (21/5 2005)	88
Oss brottslingar emellan (16/4 2005)	91
Tsunami Beach Hotel (5/3 2005)	94

Janne Josefsson och trollet Ludenben (27/11 2004)	97
Kvitton och gummisnoddar (9/10 2004)	100
Bergman och jag (24/4 2004)	103
Grodan i Brunei (28/4 2004)	106
Det privata rummet (3/1 2004)	109
Ett gott vin eller en undersköterska (8/11 2003)	112
Kentas comeback (9/10 2003)	115
Fredens pris (19/4 2003)	118
The nobel art of ... att få på skallen (15/2 2003)	120
Vardagens hjältar (28/12 2002)	123
Getingen som blivit en spyfluga (17/8 2002)	126
Kan man komma till Nagijala med 930 mille på fickan? (22/2 2002)	129
Kanske är livet för långt (12/1 2002)	132
Att vända andra kinden till (13/10 2001)	135
Alf mäklare – Pia hemlös (5/5 2001)	138
Bland gaphalsar och PR-pittar (10/3 2001)	141
Att stå upp för public service (30/1 2001)	145
Välj själv: gift, el, gas eller hängning? (2/9 2000)	149
V5, V75, V3, DD och vinnar och plats (3/6 2000)	152
Cielito lindo? Du är inte klok! (15/4 2000)	155
Och vem minns Sven Aspling? (26/2 2000)	158
Gott nytt århundrade!!! (4/12 1999)	161
Döden är en man (21/8 1999)	163
Den mänskliga faktorn (5/6 1999)	166
Skål för dom fattiga! (6/2 1999)	169

Jag förändrade världen 1979 (18/4 1998)	172
Tack, ge mig då två kilo lycka (25/10 1997)	175
Bohman och jag (30/8 1997)	178
Det störste land i verden (17/5 1997)	181
Det fixar marknaden (23/11 1996)	183
Kungen och jag (11/5 1996)	185
Vart tog Palme-hatet vägen? (9/3 1996)	188
Ruffel och båg och en hederligt avtalad fallskärm (21/1 1996)	191
Den levande Olof Palme och alla påståenden (3/12 1995)	195
It is prohibited med La Paloma (3/9 1995)	198
Journalister visar alltid sin egen sanning (9/10 1994)	201
När jag gjorde 450 med båda fötterna (24/7 1994)	205
Folkhemmet – tur och retur (17/4 1994)	209
En stockholmare som krönikör i Göteborgs-Posten (16/1 1994)	213